

Άγιος Θωμάς

το ξωκλήσι δίπλα στο ποτάμι

ΚΟΙΝΟ
ΤΑΝΑΓΡΑΙΩΝ

χρονικοί
μετασχηματισμοί

το ξωκλήσι δίπλα στον Ασωπό ποταμό

“

ιστορία αιώνων
στοιβαγμένη σε μια
χούφτα πέτρες

”

Ο ναός ανήκει γεωγραφικά στη τοπική κοινότητα του Αγίου Θωμά Τανάγρας.

Βρίσκεται δίπλα στο δέλτα που σχηματίζει ο Ασωπός Ποταμός με τον παραπόταμό του Λάρη (Θερμόδοντα).

Η παράδοση θέλει τον Άγιο Θωμά να μην επιτρέπει στην πανώλη να περάσει το ποτάμι και οι κάτοικοι τον τίμησαν με μετονομασία του οικισμού Λιάτانه σε Άγιο Θωμά.

Ο ναός αποτελεί πύργο από την εποχή της τουρκοκρατίας.

Ερευνα του πανεπιστημίου Leiden χαρακτηρίζει την εκκλησία μεσοβυζαντινή γύρω στον 12ο αιώνα.

Ο τρούλος είναι μεταγενέστερος.

Ακριβώς απέναντι και δυτικά στο λόφο βρίσκεται η αρχαία Τανάγρα.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

οδοδείκτης της ιστορίας του τόπου μας

Το Υπουργείο Πολιτισμού το 2001 επαναοριοθέτησε τον αρχαιολογικό χώρο της Τανάγρας και ενέταξε τον βυζαντινό ναό του Αγίου Θωμά σε αυτόν.

Αριθμός Υπουργικής Απόφασης - Αριθμός ΦΕΚ ΥΑ ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/45103/2750/6-9-2001 - ΦΕΚ 1243/Β/25-9-2001

Τίτλος ΦΕΚ: Συμπληρωματική κήρυξη -επανοριοθέτηση του αρχαιολογικού χώρου Τανάγρας Ν. Βοιωτίας.

- 2001 -

**ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΣΤΟΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ**

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

μετασχηματισμοί ανά τους αιώνες

Σύμφωνα με τον καθηγητή A.Schachter, το κτίσμα θεωρείται πρωτοχριστιανική βασιλική του 10ου αιώνα.

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία ανέκτησε την Βοιωτία από τους Σλάβους και έτσι άρχισε η αποίκηση των γύρω χωριών, τα οποία αναλαμβάνουν τον ρόλο της αρχαίας Τανάγρας και του καταφυγίου του Αγίου Κωνσταντίνου στο Κλειδί.

Την εποχή των σταυροφοριών, η περιοχή περνά στην διοίκηση Φράγκου λόρδου, που μετατρέπει το ξωκλήσι σε φεουδαρχικό πύργο.(13ος αιώνας).

κίονες από την παρακείμενη αρχαία Τανάγρα

αρχιτεκτονική

εγγεγραμμένος δικιόνιος ναός με τρούλο

Ο βυζαντινός ναός του Αγίου Θωμά, ανήκει αρχιτεκτονικά στον τύπο του εγγεγραμμένου απλού δικιόνιου ναού με τρούλο. Εξωτερικά φαίνεται σαν ένας πέτρινος όγκος με επίπεδη στέγη που στο κέντρο της εξέχει μικρός τρούλος. Το αρχικό κτίσμα έχει υποστεί διάφορες παρεμβάσεις με κυριότερη εκείνη τής μετασκευής του κατά την περίοδο τής Φραγκοκρατίας σε χωροδεσποτικό πύργο.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

αρχιτεκτονική

Στην τοιχοποιία του ναού χρησιμοποιήθηκαν αρκετά αρχιτεκτονικά μέλη από αρχαία κτίρια της γειτονικής Τανάγρας, ενώ έχουν διατηρηθεί και πολλά βυζαντινά γλυπτά μεταξύ των οποίων και ένα με παράσταση ανατολικής επίδρασης.

Ο ναός του Αγ. Θωμά είναι κτισμένος κοντά στην γέφυρα του Ασωπού, απ' όπου περνά ο δρόμος που οδηγεί από την Εθνική οδό Αθηνών -Λαμίας προς το χωριό Αγ. Θωμάς ή Λιάτση.

Προς τα δυτικά υψώνεται ο λόφος της αρχαίας Τανάγρας και το μνημείο είναι τοποθετημένο σε υπερυψωμένο περίβολο, σε δεσπόζουσα θέση στην πεδιάδα της Ασωπίας.

σμπόλια
από την αρχαία Τανάγρα

Η ιδιομορφία του μνημείου έγκειται στο ότι εξωτερικά παρουσιάζει κυβική μορφή με σχεδόν επίπεδη στέγη και μικρό προεξέχοντα τρούλο. Η μορφή αυτή αποτελεί το κάτω μέρος γκρεμισμένου σήμερα πύργου, στον οποίο είχε ενσωματωθεί ο προϋπάρχων ναός.

Η αρχική μορφή του ναού υποδηλώνεται από τα ίχνη των στεγών, εμφανή κυρίως στην δυτική και ανατολική πλευρά, τα οποία και παρέχουν την δυνατότητα μιας ασφαλούς γραφικής αποκατάστασης της.

Ο ναός ανήκει στους σταυροειδείς εγγεγραμμένους απλούς δικιόνιους με τρούλο, με ευρύτερη χρονολόγηση στον 12ο αιώνα, ο οποίος πιθανότατα κατασκευάστηκε στη θέση παλαιοχριστιανικού. Η κάτοψη του είναι σχεδόν τετραγωνική (7.88 X 7.76μ) και η στέγαση των ανατολικών διαμερισμάτων γίνεται με ημικυλινδρικούς θόλους, ενώ των δυτικών με χαμηλωμένα φουρνικά (μικροί τρούλοι χωρίς τύμπανο).

Ο χώρος του ιερού περιλαμβάνει τρεις προεξέχουσες ημιεξαγωνικές κόγχες, εκ των οποίων η μεσαία φωτίζεται με δίλοβο παράθυρο με μαρμάρινο κιονίσκο, ενώ οι άλλες δύο με μικρότερα μονόλοβα παράθυρα. Η κεντρική είσοδος του ναού, σήμερα μεταποιημένη, διαμορφωνόταν με πεταλόμορφο τόξο, ενώ στην βόρεια και νότια πλευρά ανοίγεται από ένα μεγάλο τοξωτό παράθυρο με τούβλινο πλαίσιο.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

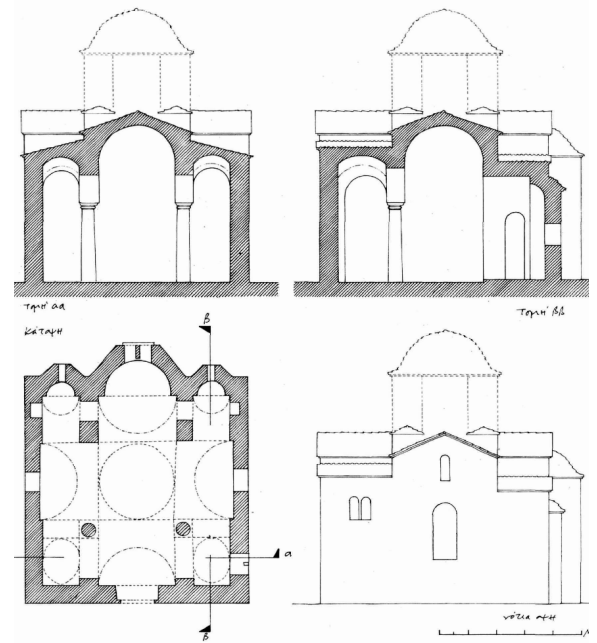
αρχιτεκτονική

Εξωτερικά, αριστερά της εισόδου βρίσκεται εντοιχισμένη αρχαία διδιάλεκτη επιγραφή χαραγμένη σε μαύρο μάρμαρο, με την υπογραφή **ΚΑΦΙΣΙΑΣ ΕΠΟΕΙΣΕ.**

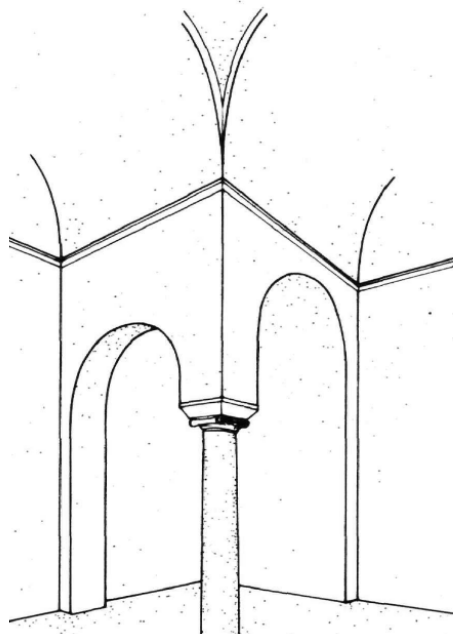
Στη νότια πλευρά εμφανίζεται, κλεισμένο σήμερα, δίλοβο πώρινο παράθυρο τοποθετημένο σε μεγάλο ύψος.

Το μεσοβυζαντινό τέμπλο έχει αντικατασταθεί με κτιστό εποχής Τουρκοκρατίας, με τοιχογραφίες των αρχών του αιώνα οι οποίες είναι και οι μοναδικές του ναού.

Τμήματα του αρχικού τέμπλου (κιονίσκοι, κοσμήτης) σώζονταν διάσπαρτα μέχρι πρότινος στον χώρο του ναού και του προαυλίου.

δικιόνιος ναός με δυτικά διαμερίσματα καλυπτόμενα με φουρνικά

Εξωτερικά, στη δυτική πλευρά του ναού και σε όλο το μήκος του, οριοθετείται απο μεγάλους λίθους, η βάση ενός χώρου εν είδει νάρθηκα με τρία ανοίγματα.

Η τοιχοποιία του ναού είναι μικτή με χρήση κανονικών σπολίων στη βάση και τις γωνίες, και πλινθοπερίκλειστο σύστημα δομής, χαρακτηριστικό της μεσοβυζαντινής περιόδου, από κει και πάνω.

Ημικατεργασμένοι λίθοι τοποθετούνται σε οριζόντιες σειρές με κατακόρυφους αρμούς που γεμίζονται με κατακόρυφα τούβλα, κουφικά με μορφή ελληνικών γραμμάτων και ψευδοκουφικές διακοσμήσεις. Μεγαλύτερη επιμέλεια δόμησης εμφανίζεται στις κόγχες της ανατολικής πλευράς με λαξευτές ισοϋψείς πέτρες και συμμετρική τοποθέτηση κουφικών.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

αρχιτεκτονική

Στον περιφραγμένο περίβολο του ναού διακρίνονται διάσπαρτα πολλά αρχαία μέλη, προφανώς ναού, και σκουρόχρωμες επιτύμβιες στήλες απο τιτανόλιθο.

Στα βορειοδυτικά σώζεται θολοσκεπές ταφικό μνημείο με ενσωματωμένα σπόλια.

Η ενσωμάτωση του ναού μέσα σε ένα ψηλότερο κτίσμα που λειτουργούσε πιθανότατα σαν χωροδεσποτικός πύργος, έγινε στη διάρκεια της Φραγκοκρατίας (14ος), με σκοπό την επιτήρηση των καλλιεργησίμων εκτάσεων στην πεδιάδα του Ασωπού, όπου υπήρχαν και άλλοι παρόμοιοι.

ταφικό μνημείο (κιβούρι Πέππα)

Σε αυτή τη φάση υπέστη σημαντικότερες αλλαγές στο εσωτερικό του, χωρίς όμως κατά πάσα πιθανότητα να αλλάξει η χρήση του ιερού του τουλάχιστον, ως παρεκκλησίου.

Με αυτή τη μορφή εντοπίζεται και από τον Leake στις αρχές του 19ου αιώνα, από τον οποίο όμως αναφέρεται ως φράγκικος πύργος που είχε μετατραπεί σε εκκλησία.

Γενικά, οι περισσότερες αναφορές στο μνημείο γίνονται σε σχέση με τον γειτονικό Ασωπό και με τα σπόλια που βρίσκονται ενσωματωμένα σε αυτό, και ειδικά με την προαναφερθείσα ενεπίγραφη πλάκα, η οποία συγκέντρωσε το ενδιαφέρον των αρχαιολατρών περιηγητών του 19ου αιώνα.

Μέχρι το 1900 περίπου όπως αναφέρει ο Baedeker, το μνημείο διατηρούσε την μορφή πύργου, ενώ τη σημερινή του μορφή πρέπει να απέκτησε μεταξύ 1900 και 1930, όταν αφαιρέθηκε σημαντικό τμήμα του με σκοπό το υλικό της κατεδάφισης να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του δρόμου που οδηγούσε στο χωριό.

Από τότε έχει υποστεί πολλές επισκευές σε μια προσπάθεια ευπρεπισμού, αλλά και κλοπές. Τυπολογικά χαρακτηριστικά στοιχεία του Αγ. Θωμά είναι η ανισοσταθμία στη στέγαση μεταξύ των ανατολικών και δυτικών διαμερισμάτων εξαιτίας των φουρνικών που στεγάζουν τα τελευταία, οι κουφικές διακοσμήσεις, τα δίλοβα παράθυρα με τα πώρινα πλαίσια, το πεταλόμορφο τόξο της εισόδου, το δίλοβο παράθυρο του ιερού.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

αρχιτεκτονική

Το μνημείο σε αποκατεστημένη μορφή, μετά την αφαίρεση των συμπληρωμάτων στις όψεις και αποκατάσταση της αρχικής μορφής του τρούλου, έδειχνε μια επιμελημένη και πλούσια κατασκευή για ταφικό ή μη παρεκκλήσιο της μεσοβυζαντινής περιόδου.

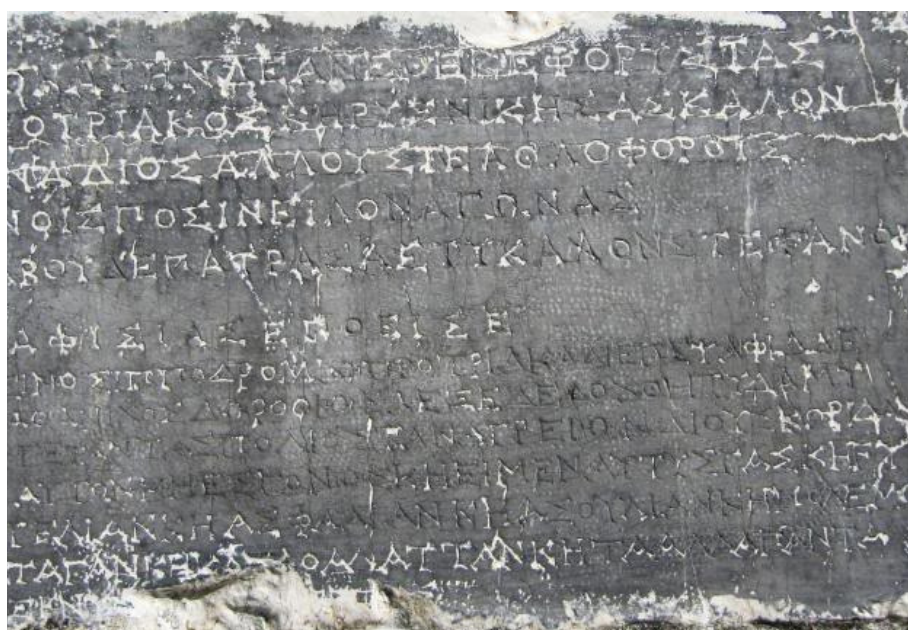
Από τα επιμέρους στοιχεία του χρονολογείται στα μέσα του 12ου αιώνα και σχετίζεται με επαρχιακά μνημεία της ίδιας εποχής, ελλαδικού τύπου με κάποιες όμως ιδιαίτερες προθέσεις στον εσωτερικό κυρίως χώρο, και πρέπει να ενταχθεί σε μια περίοδο συνέχειας της οικοδομικής δραστηριότητας των αρχών του αιώνα στην περιοχή της Θήβας.

δίλοβο παράθυρο ιερού

η καταγραφή του William Martin Leake - 1835

Ο William Martin Leake στο έργο του Travels in Northern Greece το 1835 αναφέρει:

Στην αριστερή όχθη του Ασωπού ποταμού (γνωστού και με το όνομα Φουριέμι), κοντά στο δέλτα με το παραπόταμο Λάρι υπάρχει ένας μύλος που γυρίζει με τη ροή και των δύο ποταμών.

Στο σημείο αυτό και στη δεξιά όχθη του Ασωπού υπάρχει ένας υψηλός πύργος, κατασκευασμένος πιθανά από Φράγκους.

η καταγραφή του William Martin Leake - 1835

Εικόνα τήνδ' ἀνέθηκε Φορύστας παῖς ὁ Τρίακος,
 κήρυξ νικήσας καλὸν ἀγῶνα Διός·
 ἄλλους τ' ἀθλοφόρους πτανοῖς ποσὶν εἶλον ἀγῶνας,
 εὐόλβου δὲ πάτρας ἄστυ καλὸν στεφανῶ.
 Καφισίας ἐπόεισε.

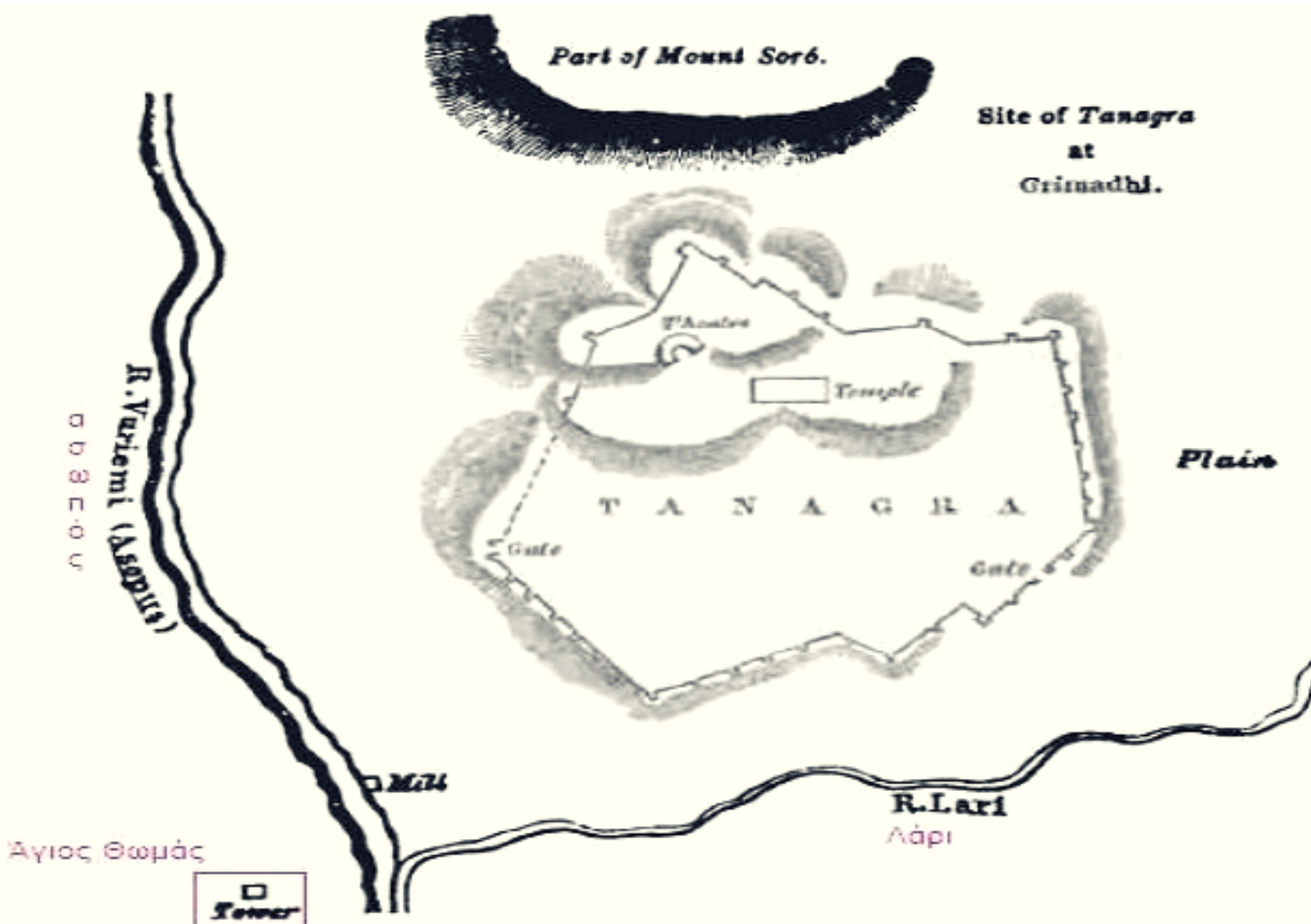
- - ρω ἄρχοντος, μεῖνος	νως, κῆ εἶμεν αὐτὺς γὰρ κῆ
Ἰπποδρομίῳ προτριακάδι, ἐπε-	Φυ[κίας ἔκπα]σιν κῆ Φισοτελίαν
ψάφιδδε - - ος Μνάσωνος,	κῆ ἀσφάλειαν κῆ ἀσουλίαν κῆ
Ἀθάνιχος Δωροθίῳ ἔλεξε· δε-	πολέμῳ [κῆ ἱράνας ἰώ]σας, κῆ
δόχθῃ τῷ δάμνυ [πρόξεν]ον εἶμεν	κατὰ γὰρ κῆ κατὰ θάλατταν, κῆ
κῆ εὐεργέταν τῆς πόλιος Τανα-	τᾶλλα πάντα [ὀπόττα κῆ τῷ]ς
γρείων Διουσκορίδα[ν] - - ω	ἄλλυς προξένυ[ς].

Ο πύργος έχει μετατραπεί σε εκκλησία, στην οποία υπάρχουν αρκετές ραβδωτές δωρικές στήλες καλυμμένες από στρώμα στόκου και ένα τετράπλευρο μαύρο μάρμαρο από την Τανάγρα με αναγραφή σε χαρακτήρες παλαιάς εποχής του ονόματος ΗΣΧΙΝΑΣ (Βοιωτική γραφή του ονόματος Αισχίνης).

Στον τοίχο εξωτερικά του πύργου υπάρχει άλλη μια μαρμάρινη επιγραφή. Η επιγραφή αρχίζει με ένα επίγραμμα σε δύο ελεγειακά δίστιχα. Φαίνεται να ήταν τοποθετημένη σε άγαλμα που αφιερώθηκε από κάποιον Φορύστα, γιο του Τρίακου, που είχε επιτύχει νίκη στους αγώνες του Δία και είχε πρωτεύσει σε πολλούς αγώνες δρόμου.

Οι στίχοι που ακολουθούν είναι σε κοινά ελληνικά και είναι ένα είδος προξενίας, στη Βοιωτία, από τον κόσμο της Τανάγρας, ως 'ρουσφέτι' υπέρ Διόσκουρου Αθηναίου.

η καταγραφή του William Martin Leake - 1835

Δεν υπάρχει προφανής σύνδεση του θέματος μεταξύ του επιγράμματος και του διατάγματος, και είναι δύσκολο να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο κατέληξαν στην ίδια πέτρα. Το ότι οι στίχοι είναι στην Ελληνική και το διάταγμα στην Βοιωτική, δεν προκαλεί έκπληξη, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι είναι σύγχρονα, επειδή ο Πίνδαρος προτιμούσε τη δωρική αντί της δικής του διαλέκτου.

Οι ποιητές έκαναν χρήση αυτής της γνώσης από την εποχή του Ομήρου, χρησιμοποιώντας κάθε διάλεκτο ή όλες μαζί.

Η διπλωματία από την άλλη πλευρά, φαίνεται να έχει διατηρήσει τις τοπικές μορφές σε πολλά μέρη της Ελλάδας, ακόμη και μετά την περίοδο της κοινής χρήσης. Στην πρώτη επιγραφή, ενώ ο ποιητής έγραψε σε Ελληνική, ο κατασκευαστής του αγάλματος έγραψε το όνομα στη βοιωτική: Καφισίας επόεισε.

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

χτισμένος με ιστορία αιώνων

3D αναπαράσταση
μετασχηματισμού
του Αγίου Θωμά σε
χωροδεσποτικό πύργο
της Φραγκοκρατίας
© ArtLandS Lab

3D αναπαράσταση
της μεσοβυζαντινής φάσης
του Αγίου Θωμά
© ArtLandS Lab

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

το ξωκλήσι δίπλα στο ποτάμι

Κάθε χρόνο οι κάτοικοι του Αγίου Θωμά και της ευρύτερης Ταναγραϊκής γης συρρέουν τη Κυριακή του Θωμά (Αντίπασχα) στο ξωκλήσι.

Οφειλόμενο αντίδωρο στον Άγιο προστάτη του χωριού για την απομάκρυνση της πανώλης. Στοματική παράδοση που χάνεται στους αιώνες.

Το οικοδόμημα στέκει ολόρθο, παρά τις εμφανείς ρηγματώσεις και χωρίς στατική επάρκεια, προσμένοντας το χέρι που θα του δώσει πνοή να αντέχει για πολλούς αιώνες και να διαλαλεί την ιστορικότητα της περιοχής.

**άρρηκτα
συνδεδεμένο
με την αρχαία
Τανάγρα**

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

το ξωκλήσι δίπλα στο ποτάμι

Θωράκιο με παράσταση που
παραπέμπει στον ζωδιακό κύκλο.

Έχει μεταφερθεί στο κοιμητηριακό ναό
του Αγίου Νικολάου από τη τοιχοποιία
του ξωκκλησιού του Αγίου Θωμά.

πηγές - φωτογραφίες

το πόνημα αυτό δεν θα ήταν εφικτό χωρίς τη πολύτιμη συμβολή των παρακάτω πηγών:

- Σιμάτου Α. Μ., Χριστοδουλοπούλου Ρ., "Άγιος Θωμάς Τανάγρας", Λαμπηδών. Αθήνα 2003.
- Εικόνες αποτύπωσης και ψηφιακής αποκατάστασης: Chiara Piccoli (Πανεπιστήμιο Leiden), με τη συνεργασία της Χρυστάλλας Λοΐζου (Πανεπιστήμιο Κύπρου) και της Κατερίνας Ράγκου (Πανεπιστήμιο Κολωνίας)
- William Martin Leake: Travels in Northern Greece to 1835

Καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε να συγκεντρωθούν όλα τα διαθέσιμα στοιχεία για το μνημείο και να παρουσιασθούν σε κάθε ενδιαφερόμενο που τυχόν θελήσει να γνωρίσει την ιστορία του.

Με γνώμονα τα παραπάνω το παραδίδουμε στη κρίση των αναγνωστών και ευελπιστούμε σε συμπλήρωση νέων στοιχείων.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΑΓΙΟΥ ΘΩΜΑ

Τανάγρα
Tanagra

Δήλεσι
Dilesi

Οινόη
Inoi

Οινόφυτα
Inofyta

χώρος αρχαίας Τανάγρας

Άγιος Θωμάς

38.30241, 23.5952

Άγιος Θωμάς

Κλειδί

Άγιος Θωμάς Τανάγρας

το ξωκλήσι δίπλα στον Ασωπό ποταμό ντυμένο με την ιστορία
της Ταναγραϊκής γης, στέκει αιώνες ολόρθο και καυχάται:
'χάρη σε μένα ταυτοποιήσατε την αρχαία Τανάγρα'

Ομάδα Ανάδειξης Αγίου Θωμά 2017